

УДК 343(477):061.1ЄС-044.332

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ
ТА ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ
ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Фундаментальна тема «Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України та проблеми гармонізації вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції із законодавством Європейського Союзу» розроблялася співробітниками відділу дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (далі – НДІ ВПЗ НАПрН України) у період з 2012 р. до 2016 р. на підставі постанови вченої ради від 23 листопада 2011 р. № 9/2 та постанови Президії НАПрН України від 7 грудня 2011 р. № 79/8¹.

Наукове дослідження здійснювалося за двома напрямками: 1) «Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України»; 2) «Проблеми гармонізації вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції із законодавством Європейського Союзу».

---

¹ Науковий керівник теми – головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судустрою НДІВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор *О. Г. Шило*. Виконавці дослідження: завідувач відділу дослідження проблем кримінального процесу та судустрою, доктор юридичних наук, професор *Л. М. Лобойко*, головний науковий спеціаліст, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України *Зеленецький В. С.*, головний науковий співробітник, доктор юридичних наук, професор *Л. М. Москвич*, провідний науковий співробітник, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник *Н. В. Глинська*, провідний науковий співробітник, доктор юридичних наук, професор *М. А. Погорелький*, науковий співробітник, кандидат юридичних наук *О. І. Марочкін*, молодший науковий співробітник *О. І. Остропілець*, провідний фахівець *Л. І. Почерніна*, лаборант *А. А. Барабаш*. Виконавці 2-го напрямку дослідження: головний науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент *Овчаренко О. М.*, завідувача сектором дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю, професор, доктор юридичних наук *Шостко О. Ю.*; головний науковий співробітник, доктор юридичних наук, професор *Сердюк О. В.*; провідний науковий співробітник Інституту, доктор юридичних наук, професор *Курінний С. В.*; старший науковий співробітник, доктор юридичних наук, професор *Мошак Г. Г.*; старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук, доцент *Дзюба Ю. П.*; науковий співробітник, кандидат юридичних наук *Дунаєва Т. Є.*; науковий співробітник Інституту, кандидат юридичних наук *Кохан В. П.*; науковий співробітник *Шумило О. О.*; лаборант *Дорошенко А. О.*

Зміни кримінального процесуального законодавства вимагають переосмислення низки кримінальних процесуальних інститутів, підходів до розуміння сутності та призначення кримінального провадження. На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права в Україні перед науковцями постає завдання формулювання наукового обґрунтування пропозицій, спрямованих на створення оптимальної національної моделі ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних справ у відповідності до сучасного рівня розвитку суспільства, системи процесуального контролю, що дозволяла б мінімізувати процесуальні помилки, а також своєчасно виправити їх. Досягнення справедливості у вирішенні соціально-правового конфлікту має стати головною метою кримінального процесу, генеруючим чинником, що визначає основні пріоритети та засади кримінального провадження, систему його засобів і процедур.

Реформування органів кримінальної юстиції визначено одним із пріоритетним напрямів розвитку вітчизняного законодавства. Існуюча система правоохоронних органів була закладена ще за радянських часів, а отже, оновлення потребує як сама система органів, так і методи їх роботи. Курс на європейську інтеграцію проголошено Україною офіційно на державному рівні. Указом Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. визначено, що метою нашої держави є набуття статусу повноправного членства в цій міжнародній організації. Відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Верховною Радою України 18 березня 2004 р., первинне і вторинне законодавство ЄС має бути враховане при розробці нових нормативних актів України. Окрім того, закріплена вимога приведення чинного законодавства у відповідність з існуючими актами. Зазначені

завдання набувають особливої ваги в світлі набуття Україною асоційованого членства в ЄС.

Європейський Союз є унікальною міжнародною організацією, яка поєднує успішне економічне, політичне та правове співробітництво держав-членів. Одним із завдань цього міждержавного утворення є підтримка економічної та політичної стабільності в Європі, зміцнення безпеки суспільних інститутів та окремих громадян. Завдання протидії новітнім формам злочинності зумовлюють як реформування органів кримінальної юстиції країн-членів ЄС, так і формування спеціальних міждержавних органів, що здійснюють протидію злочинності на теренах усієї Європи. Отже, протидія злочинності відповідно до європейських стандартів відбувається на двох рівнях: національному, на якому діють національні органи кримінальної юстиції, та міждержавному, на якому утворюються загальноєвропейські органи спеціальної компетенції, що здійснюють завдання охорони правопорядку.

Основними вимогами до виконання роботи є вирішення проблем змістовно-структурного оновлення кримінального судочинства України в межах комплексного дослідження, а саме: характеристика концептуальних основ побудови сучасного вітчизняного кримінального процесу та розробка нормативно-правових та організаційно-управлінських пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики; формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення функціонування органів кримінальної юстиції та шляхів гармонізації вітчизняного законодавства до загальноєвропейських міжнародних стандартів у галузі прав людини та відправлення правосуддя та відповідних актів Європейського Союзу у цій сфері.

Результати роботи науковців над темою знайшли своє відбиття у:

1) друкованих виданнях: 11 монографіях, 16 підручниках і посібниках; близько 100 наукових статтях, тезах доповідей та повідомлень на науково-

практичних конференціях, семінарах, «круглих столах» загальним обсягом 200 друкованих аркушів;

2) наукових висновках, зауваженнях і пропозиціях, рекомендаціях щодо близько 30 проектів законів України;

3) 14 науково-правових висновках для Верховного Суду України.

I. Науковий доробок, одержаний науковцями під час роботи за *першим напрямом* «Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України», полягає в такому.

При проведенні наукового дослідження вчені особливу увагу приділяли вивченню: особливостей трансформації кримінального процесу з радянського у сучасний; принципів побудови сучасного кримінального процесу, впливу національних традицій, іноземного досвіду та міжнародних стандартів на побудову сучасного кримінального процесу; засад змагальності в кримінальному провадженні як концептуальної основи побудови сучасного кримінального процесу, сучасного стану праворозуміння та кримінальної процесуальної політики; концептуальних основ побудови окремих елементів сучасного кримінального процесу, серед яких: концептуальні основи початку досудового розслідування, концептуальні основи інституту кримінальних процесуальних рішень, концептуальні основи здійснення судового контролю під час досудового розслідування, концептуальні основи застосування запобіжних заходів, що суттєво обмежують право на свободу та особисту недоторканність.

1. Сутність концептуальних основ побудови сучасного кримінального процесу України

Трансформацію кримінального процесу було здійснено шляхом прийняття в 2012 р. нового КПК, який цілком віддзеркалює домінуючі ідейні уявлення щодо сутності кримінального процесу як засобу вирішення кримінально-правового конфлікту та відбиває такі основні напрями кримінальної процесуальної політики, як пошук компромісів (оптимального

балансу) між вирішенням публічних завдань кримінального процесу та забезпеченням захисту прав та свобод окремих осіб у царині кримінального провадження, розумність у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, гуманізація кримінального процесуального законодавства та практики його застосування; суттєва диференціація процесуальної форми, запровадження примирювальних процедур та ін.

Видається, що можливість якісного та комплексного вирішення зазначених завдань сьогодення залежить від правильного і чіткого формулювання концептуальних основ побудови сучасного кримінального процесу. Встановлено, що концептуальними основами сучасного кримінального процесу є система теоретичних, правових та праксеологічних положень загального характеру, що безпосередньо впливають на зміст та форму кримінального процесу нашої держави.

У перебігу дослідження виявлені негативні явища, які стали підставою для реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства. До них, зокрема, належать: а) невідповідність раніше чинного КПК України у частині регламентації прав суб'єктів кримінального процесу європейським стандартам правового становища особи у кримінальному судочинстві; б) високий ступінь формалізму у кримінальній процесуальній діяльності; в) нерівність можливостей сторін обвинувачення і захисту, особливо на досудових стадіях процесу; г) роз'єднаність (автономність) процесуальної та оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні; д) пасивна роль прокурора в перебігу досудового провадження; е) відсутність законодавчої регламентації підстав до здійснення відновного (нетрадиційного) правосуддя, визнаного в Європі як дієва альтернатива традиційному правосуддю, та ін.

Варто зазначити, що ухвалення КПК у 2012 р. не є свідченням повної трансформації кримінального процесу у сучасний. По-перше, чинний КПК, як і будь-який законодавчий акт, не позбавлений архаїчних положень. По-друге, суспільство постійно розвивається, а тому ті нормативні положення,

які сьогодні видаються сучасними, завтра можуть застаріти і втратити своє функціональне призначення.

2. Принципи побудови сучасного кримінального процесу

Принципи пов'язують діяльність усіх учасників діяльності з побудови сучасного кримінального процесу в єдине ціле, визначають межі цієї діяльності і мінімальні стандарти щодо її здійснення.

Результатом діяльності з побудови сучасного кримінального процесу, здійснюваної без дотримання принципів, можуть виявитися не задекларовані цілі. Тоді, найімовірніше, можна отримати закон, який, на думку його авторів, наближає кримінальний процес до стандартів сучасного процесу, але який буде неочікуваним для суспільства та навряд чи стане механізмом впровадження ідеї справедливості у кримінальному процесі.

До кола принципів побудови сучасного кримінального процесу у ході проведеного наукового дослідження віднесено такі положення: 1) наукова обґрунтованість процесу реформування кримінально-процесуального законодавства; 2) широке залучення фахівців у галузі кримінального процесу до готування проектів законів, якими пропонується внести зміни до чинного кримінального процесуального законодавства, що спрямовані на побудову сучасного процесу; 3) системність реформування кримінального процесуального законодавства, здійснюваного з метою побудови сучасного кримінального процесу; 4) розумне поєднання національних традицій кримінального процесу та іноземного досвіду регламентації кримінальних процесуальних відносин; 5) принцип відповідності Конституції України діяльності з побудови сучасного кримінального процесу; 6) принцип поміркованого залучення до реформування кримінального процесуального законодавства представників органів, які його будуть застосовувати; 7) принцип узгодженості позицій щодо шляхів побудови сучасного кримінального процесу; 8) неприпустимість звуження прав суб'єктів кримінального провадження.

3. Вплив національних традицій, іноземного досвіду та міжнародних стандартів на побудову сучасного кримінального процесу

Правова традиція, на думку дослідників у царині загальної теорії права, є феноменом правової культури, який тісно взаємодіє з правовим менталітетом, несе в собі цілий пласт правового досвіду у його історичному зрізі, що дозволяє побачити природу спадкоємності права².

Питання про відповідність положень КПК національним (українським) традиціям у галузі кримінального судочинства було вкрай дискусійним ще на етапі підготовки проекту КПК.

Правова система України як незалежної і суверенної держави лише формується, а точніше, трансформується з радянської тоталітарної у демократичну з пануванням принципу верховенства права. Те, якою вона буде сформована (у яку саме трансформована), має визначатися не радянськими традиціями, а міжнародними, визнаними в Європі стандартами побудови правової системи.

Основні аргументи противників «нового КПК» зводилися до того, що у ньому «усе не так, як зараз», оскільки не враховані вітчизняні традиції кримінального процесу. Відтак, виникають запитання: «Навіщо взагалі реформувати кримінальний процес України? Чи є у нас власні українські стандарти кримінального судочинства?» Адже багато того, що використовується у повсякденній слідчій і судовій діяльності, можна називати досвідом, практикою, але не демократичними стандартами.

У сучасній Україні визначальними історико-політичними моментами є процеси глобалізації та пов'язана з ними конвергенція правових, у тому числі і процесуальних, систем. Не сприйняття досвіду у галузі кримінального процесу, накопиченого іншими державами та міждержавними утвореннями, здатне призвести до відсталості національної системи кримінального

---

² Павлов С. С. Правові традиції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С. С. Павлов; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/6/343/7135.html>. – Заголовок з екрану.

процесу, а, отже, і до висновків міжнародних організацій про невідповідність національних стандартів судочинства міжнародним стандартам.

4. Засада змагальності в кримінальному провадженні як концептуальна основа побудови сучасного кримінального процесу

Вітчизняна доктрина змагального кримінального процесу має досить тривалий період свого формування, що вплинуло на неоднозначність підходів до розуміння її сутності.

Узагальнивши під час дослідження фундаментальної теми висловлені міркування, можемо зазначити, що характерними ознаками змагальності судового процесу є: а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами; б) наділення їх рівними процесуальними правами; в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням якого є вирішення правового спору по суті.

Для аналізу змагальності сторін як засади кримінального судочинства необхідно детальніше проаналізувати реалізацію її елементів у кримінальних процесуальних нормах.

У ст. 22 КПК України закріплені такі елементи принципу змагальності сторін: *наявність сторони обвинувачення та сторони захисту; наявність закріплених процесуальних засобів діяльності сторони обвинувачення та сторони захисту; наявність та чітке відокремлення функцій публічного обвинувачення, захисту та судового розгляду; наявність об'єктивного та неупередженого суду.*

Розглянемо деякі з них. При розгляді такого елемента, як *наявність закріплених процесуальних засобів діяльності сторони обвинувачення та сторони захисту*, виникає питання очевидної непропорційності можливостей сторони обвинувачення і захисту щодо пошуку та надання доказів. Зокрема, КПК не конкретизує дії сторони захисту, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів, не встановлює порядку їх проведення, відтак, виходячи зі ст. 86 КПК, докази, одержані цим шляхом, можуть бути

визнані недопустимими навіть за умови, що вони виправдовують чи пом'якшують становище обвинуваченого. Дії сторони захисту, потерпілого, які здатні забезпечити подання до суду належних і допустимих доказів, визначені в ч. 3 ст. 93 КПК. Утім, відповідні клопотання сторони захисту не є обов'язковими для задоволення слідчим чи прокурором.

У цьому контексті є цікавим підхід ЄСПЛ. У своїх рішеннях Суд підкреслював, що кожній стороні повинна бути надана належна можливість, щоб відстоювати власний інтерес у справі, включаючи подання власних доказів, за умов, що не ставлять її у не вигідне становище порівняно із суперником (справа «Ноймайстер проти Австрії», 1968)³. Суд допускає незначну нерівність, що в загальному не впливає на процес.

Четвертим елементом засади змагальності є наявність об'єктивного та неупередженого суду. Дослідники діяльності Європейського Суду зазначають, що він не аналізує засаду змагальності судового процесу через призму «активної» чи «пасивної» ролі суду. Для Європейського Суду з огляду на вимоги Конвенції важливо, щоб сторони реально були наділені рівними і достатніми правами щодо відстоювання своєї позиції. При цьому, як зазначають О. О. Банчук і Р. О. Куйбіда⁴, посилаючись на аналіз практики ЄСПЛ, суду належить бути неупередженим суб'єктивно й об'єктивно. Перше передбачає особисту незаінтересованість і неупередженість судді. Об'єктивна неупередженість суду розуміється як достатність гарантій, що виключають будь-які законні сумніви стосовно упередженості і необ'єктивності судді (справа «Дактарас проти Литви»).

Проте вирішальним критерієм для визначення ступеня змагальності певної процедури є реальний обсяг повноважень, наданих кожній зі сторін провадження. Безумовно, права та обов'язки сторін не можуть бути

---

³ Interights Manual for Lawyers – Right to A Fair Trial under the ECHR (Article 6) [Electronic resource]. – 2007. – 90 p. – Mode of access : file:///C:/Users/User/Downloads/INTERRIGHTS%20Article%206%20Manual.pdf. – Title from the screen.

⁴ Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К. : Леста, 2005. – С. 18, 19.

аналогічними, оскільки суттєво відрізняється мета та завдання їхньої процесуальної діяльності, але має дотримуватися таке співвідношення повноважень кожної зі сторін, за якого сторона, не маючи реального права здійснити на власний розсуд певну процесуальну дію, може компенсувати такий недолік через застосування іншого процесуального механізму, в межах якого вплив протилежної сторони вже не є вирішальним, а рішення приймається суб'єктом, який не належить до жодної зі сторін провадження.

5. Сучасний стан праворозуміння та кримінальна процесуальна політика як основні чинники формування концепту сучасного кримінального процесу

Найбільш суттєвими детермінантами, без урахування яких не можна побудувати адекватну модель сучасного кримінального процесу (далі – СКП) є *стан сучасного праворозуміння* та тісно взаємопов'язана з ним *кримінальна процесуальна політика*.

Правова ідеологія у суспільстві формується під впливом пануючого на цьому етапі його розвитку праворозуміння, що є «фундаментом правової свідомості будь-якого правозастосовника»⁵. Тому правозастосовна діяльність у правовій державі не може розходитися з основними тенденціями праворозуміння.

На думку багатьох учених-правознавців, сьогодні як ніколи потрібен такий підхід, що ґрунтується не на протиставленні різних концепцій права, а на їх *інтеграції*⁶. При цьому природне право за своєю суттю є первинним та визначальним щодо позитивного права. Воно виконує певну керівну

---

⁵ Аверин А. В. Судебное правоприменение и формирование научно-правового сознания судей (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А. В. Аверин ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2004. – С. 15.

⁶ *Примітка.* Ідея інтегративного праворозуміння все більше отримує прихильників у сфері загальноправових досліджень. Прийнятною є позиція прибічників плюралізму загальнотеоретичних концепцій праворозуміння щодо необхідності використання ідейного змісту всіх теорій, насамперед теорії юридичного позитивізму для формування соціально-орієнтованої держави з гарантовано відкритим переліком прав та свобод громадян (див., зокрема: Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. Цвік // Право України. – 2010. – № 4. – С. 22–28; Графський В. О традициях в понимании права / В. Графский // Право України. – 2010. – № 4. – С. 76–80).

функцію, оскільки за його допомогою оцінюють позитивні норми права, визначають їхню соціальну цінність та відповідність праву як мірі свободи⁷.

У контексті сучасного праворозуміння цілком закономірною є також тенденція більш активного використання *принципів права* як основних ідей, що відображають сутність, зміст та призначення права⁸.

Цілком логічно, що у кримінальній процесуальній діяльності, яка тісно пов'язана із забезпеченням прав людини, такі правові принципи виконують певну регулятивну роль. Як зазначає С. П. Погребняк, право зобов'язане орієнтуватися на ті цінності, що втілені в принципах права, а однією з цілей застосування права є прийняття такого рішення, яке узгоджувалося б з принципами права⁹.

У сучасній правовій науці внаслідок незворотних змін у праворозумінні існує певна тенденція щодо розмежування правової норми, юридичної норми та норми законодавства як складових відповідних правових феноменів.

Виходячи з результатів дослідження, видається виправданим відходити від ознаки «санкціонованості» державою при визначенні кримінальної процесуальної норми і вказувати на те, що такі норми містяться у джерелах кримінального процесуального права, що їх визнає держава»¹⁰.

Переходячи до аналізу ще одного чинника формування концепту СКП, зазначимо, що *кримінальна процесуальна політика* є своєрідним адептом соціальних потреб та очікувань суспільства від процедури вирішення кримінально-правового конфлікту, ідеологічним підґрунтям якої виступає

---

⁷ *Примітка.* Так, зокрема, єдність та взаємодія всіх позитивних моментів різних теорій (особливо природно-правової та юридичного позитивізму) дозволили обґрунтувати в загальноправовій науці нове якісне явище – *природно-позитивне право чи позитивне право в людському вимірюванні* (див.: Шафиров В. М. Естественно-позитивное право: введение в теорию: монография / В. М. Шафиров. – Красноярск: ИЦ КрасГУ, 2004. – С. 55).

⁸ Марченко М. Н. Об основных тенденциях развития права в условиях глобализации / М. Н. Марченко // Государство и право. – 2009. – № 6. – С. 7.

⁹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / С. П. Погребняк; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2009. – С. 16.

¹⁰ Афанасьєва Л. В. Нормы права и их действие (вопросы теории): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. В. Афанасьєва; Акад. управления МВД РФ. – М., 2000. – С. 9.

сукупність правових цінностей, що домінують у суспільстві на його конкретному історичному етапі розвитку. Кримінальна процесуальна політика, як й будь-яка інша правова політика, здебільшого проявляється у законотворчому процесі та об'єктивізується у законах та інших правових актах концептуального характеру (державних концепціях, програмах тощо).

Тому на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства цілком можна констатувати, що новий КПК цілком віддзеркалює домінуючі ідейні уявлення щодо сутності кримінального процесу як засобу вирішення кримінально-правового конфлікту та унаочнює такі основні напрями кримінальної процесуальної політики, як пошук компромісів (оптимального балансу) між вирішенням публічних завдань кримінального процесу та забезпеченням захисту прав і свобод окремих осіб у сфері кримінального провадження, розумність у застосуванні заходів процесуального примусу, суттєва диференціація процесуальної форми, запровадження примирювальних процедур та ін.

6. Концептуальні основи початку досудового розслідування

6.1. Підстави і момент початку досудового розслідування

Зі скасуванням КПК 2012 р. стадії порушення кримінальної справи питання про підстави і момент початку досудового розслідування набуло ознак проблеми як у теоретичній, так і у практичній царинах.

Причиною об'єднання в одному пункті двох понять («підстави» і «момент») у єдиний предмет дослідження є та обставина, що в ідеалі досудове розслідування розпочинається (повинне розпочинатися) в момент установлення факту наявності підстав до цього. Первинним серед зазначених понять є підстави, оскільки саме з їх наявністю законодавець пов'язує момент початку розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК).

Із метою вчасного початку з'ясування обставин правопорушення, про яке до компетентного органу надійшла первинна інформація, у процесуальному законі не має бути перешкод у вигляді заборони здійснення

процесуальних дій до виконання якихось формальних процедур, як от: внесення до реєстрів, складання постанов тощо. Констатація наявності підстав до початку досудового розслідування повинна мати наслідком негайне проведення процесуальних дій. Зрозуміло, що внесення до ЄРДР може відбутися як до, так і після початку таких дій. Реєстрацію відомостей не слід розглядати як «допуск» до досудового розслідування на відміну від постанови про порушення кримінальної справи за КПК 1960 р.

Підстави до початку досудового розслідування за КПК 2012 р. є аналогічними підставам до початку процесуальної діяльності у стадії порушення кримінальної справи за КПК 1960 р. При цьому не має значення, яку назву матиме перша стадія кримінального провадження і які процесуальні засоби діяльності (дії, рішення) у ній будуть використані.

Аргументи, на кшталт, «освячення» формальним актом (постановою, записом у реєстрі) початку кримінальної процесуальної діяльності заради законності усієї подальшої діяльності не витримують критики, так як порушення закону мають місце як до, так і після початку досудового розслідування. Запобіжником від таких порушень має бути не формальний акт, а судовий контроль (попередній, наступний) за процесуальними діями, що супроводжуються обмеженням конституційних прав громадян – учасників кримінального провадження.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки: перевірка первинних джерел відомостей здійснюється лише логічними (нематеріальними) засобами пізнання; підставами для початку досудового розслідування є мінімально необхідна сукупність ознак кримінального правопорушення й ознак складу кримінального правопорушення у діянні, про яке надійшла інформація; норми КПК «вмикають» тоді, коли є підстави для досудового розслідування. Це може мати місце як після внесення відомостей до ЄРДР, так і у певних «екстрених» випадках до цього моменту; з процесуального закону доцільно виключити заборону провадити

процесуальні дії до внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення.

6.2. Оскарження початку досудового розслідування: щодо потреби законодавчої регламентації

У наукових роботах, виданих після набуття чинності КПК 2012 р., наведені аргументи «за» оскарження початку досудового розслідування. Аргументи ж «проти» у теорії кримінального процесу не були предметом розгляду.

Розглянемо, наскільки переконливими є такий типовий аргумент на користь оскарження «рішення про початок досудового розслідування»: *«...особи, права і законні інтереси яких порушені безпідставним кримінальним переслідуванням, позбавлені можливості звернутися до суду з цього приводу з метою поновлення порушеного права»¹¹.*

6.2.1. Авторка цитованого тексту (О. Г. Русанова), як й інші автори, ототожнює початок досудового розслідування з початком кримінального переслідування.

Процесуальними правилами боротися проти безпідставного початку досудового розслідування неможливо. Протидіяти свавіллю представників сторони обвинувачення слідчий суддя вправі шляхом відмови у задоволенні їхніх клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

6.2.2. Оскарження початку розслідування здатне блокувати взагалі або суттєво затягувати процес установлення обставин кримінального правопорушення.

6.2.3. Вирішення питання про винуватість особи відбувається у суді. Слідчий суддя, який розглядає скаргу щодо підстав початку досудового розслідування, не має у своєму розпорядженні засобів перевірки наявності

---

¹¹ Русанова О. Г. Судовий контроль за законністю початку кримінального провадження / О. Г. Русанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corp-iguvd.lg.ua/d130103.html>. – Заголовок з екрану.

таких підстав. Він не вправі проводити пізнавальні дії матеріального характеру (наприклад, слідчі (розшукові) дії). Залучення представника судової влади на цьому етапі означало би, що він вирішує питання про винуватість конкретної чи невизначеної особи ще до початку досудового розслідування.

6.2.4. Якщо вважати, що основним призначенням «постанови про початок досудового розслідування» є захист законних прав учасників кримінального провадження від порушення їх співробітниками правоохоронних органів, то у назві постанови треба вживати ще й слова «про забезпечення законності кримінального провадження». Але очікувати від такої постанови, що вона стане перешкодою порушенням норм права протягом усього строку кримінального провадження, не доводиться, оскільки, як відомо, не існує норми права, яку не можна було б порушити;

6.2.5. Оскаржувати можна результати діяльності певного обсягу, а не її початок. За КПК 2012 р. таких результатів на момент початку досудового розслідування, як правило, не буває¹², за винятком результатів слідчої (розшукової) дії при огляді місця події. А за КПК 1960 р. вони були. Їх здобували шляхом дослідчих пізнавальних дій і окремих слідчих дій, дозволених для провадження до порушення кримінальної справи, тобто до початку досудового розслідування.

Виникає запитання: що має бути предметом оскарження початку досудового розслідування? Оскільки на момент початку розслідування у розпорядженні сторони обвинувачення є лише джерело первинної інформації про кримінальне правопорушення (заява, повідомлення), то виходить, що предметом оскарження є зміст цього джерела, а скаржник опонуватиме заявникові, а не слідчому чи прокуророві.

За КПК 1960 р. кримінальну справу можна було порушити лише за наявності *достатніх підстав*, а їх недостатність оскаржувалася. Наразі ж у

---

¹² *Примітка.* Надавати право оскаржувати кожну процесуальну дію означало би перетворювати кримінальне провадження на невизначену кількість процесів з оскарження, які до встановлення обставин кримінального правопорушення не мають безпосереднього відношення.

КПК мова йде про обставини, що можуть лише *свідчити про вчинення кримінального правопорушення*. За новим КПК досудове розслідування завжди розпочинається за фактом, а не щодо особи;

6.2.6. Такий порядок не обмежує прав особи на судовий захист і на доступ її до правосуддя. На момент початку досудового розслідування особу немає від чого захищати, оскільки щодо неї не здійснюють кримінального переслідування. Що ж стосується доступу до правосуддя, то цьому праву перешкоджає не активна діяльність сторони обвинувачення зі з'ясування обставин кримінального правопорушення, а, навпаки, бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про його вчинення. Із цієї причини законодавець надав заінтересованим особам право оскаржувати таку бездіяльність ще на досудовому провадженні (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК).

7. Концептуальні основи інституту кримінальних процесуальних рішень

Питання щодо якісної визначеності кримінальних процесуальних рішень (далі – КПР) у кримінальному процесі було окремим предметом поглибленого дослідження на монографічному рівні¹³. В межах, необхідних для адекватного з'ясування концептуальних основ побудови сучасного кримінального процесу, вважаємо доцільним сформулювати основні положення, що стали результатом указанного дослідження.

7.1. Основними напрямками оптимізації правового врегулювання форми та змісту КПР є: 1) уніфікація вимог до зовнішньої форми (назва, реквізити) будь-якого КПР та атрибутів до його змісту; 2) забезпечення правової визначеності щодо назви, форми та змісту тих КПР, прийняття яких стає необхідним з огляду на потреби кримінального провадження та які тягнуть

---

¹³ Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія / Н. В. Глинська. – К. : Істина, 2014. – 588 с.

правові наслідки, що є суттєвими з точки зору реалізації прав і законних інтересів учасників процесу; 3) унормування диференціації процесуальних форм проміжних судових рішень шляхом закріплення прямої вказівки на необхідність оформлення у вигляді окремої ухвали суду тих з них, що є підставою обмеження прав та свобод учасників провадження чи впливають на подальший перебіг провадження.

7.2. Для виявлення особливостей індивідуалізації тих чи інших стандартів, що встановлюються до якісної визначеності КПП окремих різновидів, усі рішення доцільно класифікувати за такими критеріями: характером дискреційної складової, реалізованої при ухваленні КПП; складністю процедури ухвалення КПП; ініціативою в ухваленні КПП та відношенням до кримінальної процесуальної ітерації (первинні КПП; ітеральні КПП; рішення, що є підставою для ітерації).

7.3. Якість КПП є оцінною категорією, що означає порівняльний ступінь здатності правозастосовного акта виконати своє функціональне призначення в загальній динаміці кримінального провадження, задовольнити соціально-правові очікування від його реалізації відповідно до тих цілей та завдань, які ставились на момент його прийняття.

Якість КПП може бути представлена трьома різними типами – одиничною, комплексною та інтегральною, що відрізняються один від одного повнотою врахування окремих властивостей КПП.

7.4. Стандарти доброякості КПП (далі – СДКПП) – це сукупність взаємопов'язаних між собою нормативних положень загального характеру, спрямованих на забезпечення ухвалення високоякісних процесуальних рішень і таких, що деталізуються у кореспондуючих їм критеріях, котрі є загальнообов'язковими для врахування та дотримання особою, що приймає рішення (далі – ОПР) під час ухвалення та оформлення кожного КПП, за обов'язкової їх індивідуалізації в аспекті конкретних фактичних обставин кримінального провадження. Суттєвими ознаками СДКПП є їх

інтегративність, гнучкість (неформалізованість), комплексність, унормованість, предметна сфокусованість та «офіційна» адресність.

7.5. СДКПР мають відповідати сукупності вимог. Ними є: соціально-правова адекватність (релевантність); зрозумілість; практична здійсненність (реальність); наукова обґрунтованість.

7.6. СДКПР є різноплановими та за своєю природою можуть бути правовими та неправовими (моральними (етичними), юридико-технічними, логічними, естетичними, лінгвістичними, теоретичними тощо). Різні СДКПР не є рівнозначними за своїм діапазоном дії, рівнем стабільності та імперативності, ступенем забезпеченості їх виконання, засобами їх доведення до свідомості правозастосовників тощо.

7.7. Правомірний характер КПР може бути забезпечений лише за умов дотримання правозастосовником системи правових стандартів: законності, обґрунтованості, справедливості, розумності та своєчасності.

7.8. Перевірка (оцінка) якості КПР є різновидом *інтелектуально-праксеологічної* діяльності, що здійснюється в кримінальному провадженні та складається з таких *етапів*: (1) індивідуалізація стандартів-критеріїв доброякісності КПР щодо конкретного КПР; (2) зіставлення конкретних властивостей КПР з індивідуалізованими стандартами доброякісності такого КПР; (3) формулювання висновку щодо відповідності КПР стандартам його доброякісності. У разі негативної відповіді на запитання, що постає перед особою, яка оцінює якість КПР, на третьому етапі процесу перевірки якості КПР, цей процес доповнюється додатковим четвертим (факультативним) етапом – кваліфікацією виявлених дефектів та обранням заходів реагування на виявлені дефекти якості КПР.

7.9. Забезпечення доброякісності кримінальних процесуальних рішень (далі – ЗДКПР) – це цілісна інтеграційна система різноманітних інтелектуально-праксеологічних дій суб'єктів кримінального провадження, яка спрямована на створення достатньої впевненості в тому, що ухвалені КПР відповідатимуть

сукупності стандартів, які встановлюються до їх форми та змісту. ЗДКПР поєднує в собі такі компоненти: 1) діяльність суб'єктів кримінального провадження з прийняття та оформлення КПР відповідно до стандартів, що встановлюються до їх форми та змісту (*основних* суб'єктів ЗДКПР); 2) превентивну та корегуючу діяльність органів і осіб, що здійснюють у кримінальному процесі контрольні повноваження (*допоміжних* суб'єктів ЗДКПР).

7.10. Основними правилами ЗДКПР є: комплексний підхід до дотримання стандартів доброякісності стосовно конкретного КПР; максимізація зусиль (посадової активності) суб'єктів ЗДКПР у досягненні високоякісного результату правозастосування; позитивна кооперація суб'єктів ЗДКПР (узгодженість процесуальної діяльності всіх суб'єктів ЗДКПР та її спрямованість на отримання загального позитивного результату); мінімізація деструктивного впливу інших учасників провадження на отримання належного результату.

8. Концептуальні основи здійснення судового контролю під час досудового розслідування

8.1. Сутність і мета судового контролю під час досудового розслідування. Суб'єкти судово-контрольної діяльності

У ході проведеного досліджено встановлено, що змагальність як концептуальна основа сучасного кримінального процесу, під час досудового розслідування реалізується саме у процесуальній формі судово-контрольних проваджень.

Судовий контроль у кримінальному провадженні є процесуальною функцією слідчого судді, сутність якої полягає у здійсненні ним контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час досудового розслідування. Метою цієї функції є забезпечення прав, свобод та інтересів осіб (фізичних та юридичних) під час досудового розслідування, а її предмет складає фактичний стан їх дотримання на цьому етапі кримінального провадження.

Діяльність слідчого судді має наскрізний характер і реалізується у тих випадках, коли йдеться про необхідність обмеження конституційних прав людини у зв'язку зі здійсненням досудового розслідування, вирішенням правових спорів та забезпеченням змагальності під час досудового розслідування.

Судовий контроль, виходячи із буквального змісту п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, здійснюється не за законністю досудового розслідування, а за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. З огляду на це законодавець передбачив загальні обов'язки слідчого судді як гаранта дотримання невід'ємних прав людини під час досудового розслідування (ст. 206 КПК України). Тому можна констатувати процесуальну активність слідчого судді, що знаходить свій прояв насамперед у виконанні вказаних обов'язків загального характеру.

Під час дослідження зазначеного інституту нами було виокремлено низку проблемних питань здійснення судового контролю, якими є такі.

8.2. Проблемні питання здійснення судового контролю при застосуванні запобіжних заходів

Одним із заходів забезпечення кримінального провадження є арешт майна, застосування якого, як свідчить практика, викликає низку проблемних питань.

За змістом норм кримінального процесуального законодавства майно, яке може бути вилучено під час обшуку, набуває правового статусу: 1) тимчасово вилученого майна (у разі, якщо воно не було вказано в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку); 2) речових доказів, якщо воно було прямо вказано в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на обшук і при цьому воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК.

У першому випадку його вилучення здійснюється в результаті законно проведеної слідчої (розшукової) дії, проте необхідність вилучення й обмеження у такий спосіб конституційного права власності на момент проведення обшуку не

було предметом судового контролю, у зв'язку з чим такі речі вважаються тимчасово вилученим майном. Згідно із ч. 5 ст. 171 КПК клопотання про арешт такого майна має бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше останнє має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено. У другому випадку якщо майно, що підлягає вилученню під час обшуку, було прямо вказано в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на обшук (тобто вказані ознаки, які індивідуалізують таке майно), предмет судового контролю має кілька складових, а саме: законність обмеження у такий спосіб конституційного права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, а також права власності. Якщо таке майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК, воно визнається речовим доказом, і тому слідчий, прокурор мають звернутися до слідчого судді із клопотанням про накладення арешту на таке майно з метою збереження речових доказів (п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК).

Видається, що незалежно від правового статусу вилученого під час обшуку майна (будь то тимчасово вилучене майно чи речові докази), необхідність та законність його подальшого зберігання у сторони кримінального провадження мають бути предметом судового контролю і вирішуватися в ухвалі слідчого судді про арешт майна чи відмову в ньому.

8.3. Проблемні питання здійснення судового контролю при застосуванні запобіжних заходів

Одним із напрямів, який у структурі діяльності слідчого судді посідає чільне місце, є розгляд клопотань слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів та про продовження строку тримання під вартою і домашнього арешту.

Проаналізувавши законодавчі норми, можемо констатувати, що в клопотанні слідчого, прокурора на підтвердження необхідності застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу мають зазначатися: 1) фактичні дані, що свідчать про обґрунтованість підозри, обвинувачення певної особи в учиненні кримінального правопорушення (матеріально-правові

та процесуальні підстави); 2) фактичні дані, що свідчать про наявність одного або кількох ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК (кримінологічні підстави, оскільки йдеться про попередження можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого); 3) обставини, що обумовлюють необхідність застосування конкретних видів запобіжних заходів і переконують в тому, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти вказаним ризикам (матеріально-правові, процесуальні та моральні підстави). Законність та обґрунтованість обрання запобіжного заходу в кожному конкретному випадку визначається встановленими в судовому засіданні в змагальній процедурі фактичними та правовими підставами для його застосування, які формалізовані у відповідному рішенні суду.

Серед досягнень КПК України, що суттєво відрізняють його від КПК 1960 р., необхідно відзначити детальну регламентацію змісту процесуальних рішень слідчого, прокурора, якими ініціюється судово-контрольне провадження під час досудового розслідування, а також ухвал слідчого судді, які постановляються за результатами розгляду клопотань слідчого, прокурора.

Необхідно підкреслити, що предметом кримінального процесуального пізнання слідчого судді, суду при розгляді клопотання є виключно обставини, які стосуються вирішення питання про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу. Суд керується презумпцією невинуватості та постановляє рішення на підставі поданих йому відомостей, що підтверджують обґрунтованість підозри або обвинувачення, а також наявність підстав для обрання конкретного запобіжного заходу.

8.4. Проблемні питання здійснення судового контролю при розгляді заяви про відвід

Системне тлумачення норм КПК України, які регулюють порядок вирішення заяви про відвід, дозволяє дійти висновку про те, що усі заяви про відвід під час досудового розслідування розглядаються слідчим суддею.

При застосуванні порядку, встановленого ч. 3 ст. 35 КПК України (ч. 1 ст. 81 КПК України), в судовій практиці виникло питання щодо можливості заявлення відводу судді, який розглядає заяву про відвід слідчого судді. З цього питання у правозастосовній практиці склалося два протилежних підходи.

Сутність першого полягає у тому, що відвід, заявлений судді, який розглядає заяву про відвід слідчого судді, розглядається іншим суддею того ж суду, визначеному у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 35 КПК України. Відповідно у випадку, якщо відвід заявляється і цьому судді, застосовується цей самий порядок. У зв'язку з цим непоодинокими є випадки, коли всім суддям суду заявлений відвід із застосуванням указаної процедури.

Другий підхід до вирішення зазначеної проблеми полягає у тому, що відвід судді, який розглядає заяву про відвід слідчого судді, взагалі не допускається. На наш погляд, саме такий підхід до вирішення цієї процесуальної ситуації є правильним і заслуговує на підтримку, з огляду на такі аргументи: 1) у цьому кримінальному провадженні він не є слідчим суддею; 2) суддя, який розглядає заяву про відвід слідчого судді, не є суддею, який здійснює судове провадження у сенсі п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Наведене дозволяє дійти висновку про те, що ст. 81 КПК України не передбачає порядку заявлення відводу судді, який розглядає заяву про відвід слідчого судді. У зв'язку з цим видається, що при заяві відводу цьому судді він має роз'яснити учаснику кримінального провадження, що такий відвід КПК не передбачено, і продовжувати розгляд заяви про відвід слідчого судді.

8.5. Проблемні питання допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні

Одним із таких проблемних питань є процедура допиту свідка та потерпілого слідчим суддею, яка застосовується під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України). Такий допит застосовується у виняткових випадках, пов'язаних з обставинами, що унеможливають їх

подальший допит в суді першої інстанції (небезпека для життя і здоров'я свідка чи потерпілого та ін.). Разом із тим у ході проведеного узагальнення практики з цього питання встановлено, що нерідкими є випадки звернення слідчих із клопотанням про проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України, коли є ризик того, що особа змінить показання в майбутньому судовому розгляді (зокрема, це стосується злочинів, передбачених ст. 368 КК України).

На нашу думку, така практика є абсолютно незаконною, оскільки ст. 225 КПК України передбачена не для закріплення доказів під час досудового розслідування, а зовсім з іншою метою – у виняткових випадках, коли є обґрунтоване припущення, що особу неможливо буде допитати в судовому розгляді, такий допит може бути здійснено під час досудового розслідування. Більше того, слід звернути увагу на те, що у випадках розслідування саме цих злочинів, *de facto* уже є особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. *De jure* вона ще не набула статусу підозрюваного, проте всі слідчі дії, по суті, спрямовані для того, щоб викрити її в учиненні злочину. І тому в подібних умовах проведення допиту лише за участі сторони обвинувачення порушуватиме право цієї особи на захист.

У цьому випадку слідчий суддя насамперед має оцінити, чи довів слідчий наявність хоча б однієї з указаних підстав для проведення такого допиту та причинний зв'язок між цими обставинами і підставами застосування вказаної статті.

8.6. Проблемні питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

Розгляд слідчим суддею скарг учасників кримінального провадження на рішення та дії чи бездіяльність слідчого і прокурора здійснюється у порядку, передбаченому главою 26 КПК України.

Стаття 303 КПК України передбачає вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час

досудового розслідування. Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 КПК України.

Разом із тим необхідно відзначити, що питання про найбільш доцільну форму його нормативного закріплення є дискусійним у науковій літературі. У зв'язку із цим корисним є використання законодавчого досвіду інших країн. У кримінальному процесуальному законодавстві пострадянських країн, зокрема, КПК Казахстану, Молдови та Вірменії, закріплює предмет судового оскарження у відкритому переліку і включає рішення, дії та бездіяльність органів дізнання, досудового (попереднього) слідства та прокурора, які порушують або здатні порушити конституційні права та свободи учасників процесу або перешкоджають їх доступу до правосуддя.

У відповідності до ч. 1 ст. 306 КПК України скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–390 КПК України, з урахуванням положень глави 26 КПК України.

Установлення строку розгляду скарги (не пізніше 72 годин із моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше 5 днів із моменту надходження скарги), який не може бути продовжено, з одночасною обов'язковою участю скаржника на практиці складає істотну проблему щодо розгляду скарги в установленій строк. На наш погляд, при вирішенні цього проблемного питання слід виходити із буквального тлумачення закону, а саме: згідно з ч. 3 ст. 306 КПК України розгляд цих скарг здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її представника або захисника та слідчого чи прокурора. Однак відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги. Якщо ж скаржник не

з'явився, розгляд скарги необхідно відкласти та повторно його викликати. Якщо він не з'явився без поважної причини, розглядати скаргу не можна, а треба залишити її без розгляду, оскільки скаржник не виконав обов'язкові вимоги реалізації ним права на судовий захист.

Під час дослідження ми дійшли висновку про те, що ухвали слідчого судді, постановлені в порядку статей 306 і 307 КПК України, за наявності заяви учасника судового засідання, підлягають роз'ясненню. А відтак, на відміну від самої ухвали за результатами розгляду скарги, яка оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, ухвала слідчого судді про роз'яснення рішення або відмову в такому роз'ясненні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

9. Концептуальні основи застосування запобіжних заходів, які суттєво обмежують право на свободу та особисту недоторканність

9.1. Домашній арешт

У вітчизняному кримінальному процесі домашній арешт запроваджено у КПК України 2012 р. як новий, раніше не відомий національному законодавству, запобіжний захід. Відповідно до ст. 181 КПК він полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Виходячи із переліку запобіжних заходів, закріплених у ст. 176 КПК, домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується в учиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Такий запобіжний захід за ступенем суворості межує з позбавленням волі у значенні ст. 5 КЗПЛ.

Виходячи з положень КПК, умови обрання домашнього арешту можуть бути поділено на загальні та спеціальні. Загальними є умови обрання будь-якого запобіжного заходу, передбачені ст. 178 КПК. Спеціальними умовами є: врахування санкції статті КК, яка інкримінується підозрюваному, обвинуваченому й передбачає покарання у виді позбавлення волі; наявність житла у підозрюваного, обвинуваченого.

Застосування домашнього арешту передбачає доволі відчутне втручання у приватне життя особи, яка повинна виконувати один або кілька обов'язків (ч. 5 ст. 194 КПК).

У випадках, коли обвинувачений не виконує умови домашнього арешту або перешкоджає здійсненню правосуддя, суд за клопотанням сторони обвинувачення (яке повинно містити докази порушення умов раніше обраного запобіжного заходу та обґрунтування наявності ризиків у провадженні) має право змінити такий запобіжний захід на тримання під вартою. В інших випадках суд не уповноважений змінювати запобіжний захід, проте відмова суду має бути належним чином вмотивованою¹⁴.

Під час розгляду клопотань про зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою через тривалість його застосування на більш м'який суд має враховувати вимоги ст. 5 КЗПЛ, а також правову позицію ЄСПЛ у Рішенні від 12 січня 2012 р. у справі «Тодоров проти України», відповідно до якої «для продовження тримання під вартою повинні бути винятково вагомі причини, при цьому тільки тяжкість учиненого злочину, складність справи та серйозність обвинувачень не можуть вважатися достатніми причинами для тримання особи під вартою протягом досить тривалого строку»¹⁵.

Іншою підставою для зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на домашній арешт є зменшення або усунення ризиків, які слугували для обрання більш суворого запобіжного заходу.

З огляду на зарубіжну практику, уявляється доцільним передбачити у КПК визначення переліку конкретних заборон та обов'язків, що стосуються домашнього арешту, а також можливість грошового стягнення за

---

¹⁴ Про судову практику застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [Електронний ресурс] : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Заголовок з екрану.

¹⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Тодоров проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_806. – Заголовок з екрану.

невиконання таких обов'язків¹⁶. Підлягає уточненню місце виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, а саме: замість терміна «житло» слід передбачити поняття «житло чи інше володіння особи, в якому вона проживає на законних підставах».

9.2. Затримання за підозрою у вчиненні злочину та тримання під вартою

Аналіз правових позицій ЄСПЛ дозволяє виявити певні вимоги щодо умов застосування запобіжних заходів, визначених у ст. 5 КЗПЛ. Зокрема, практика ЄСПЛ наголошує, що для затримання особи тільки для «забезпечення виконання» будь-якого зобов'язання, передбаченого законом, насамперед повинно мати місце невиконання зобов'язання, покладеного на особу. Арешт особи та утримання її під вартою мають проводитися з метою забезпечення виконання такого зобов'язання, а не мати каральний характер. При цьому щойно як зобов'язання було виконано, підстава для затримання відповідно до п. в ч. 1 ст. 5 КЗПЛ припиняється (справа «Василева проти Данії»). У світлі положень КЗПЛ, як наголошує ЄСПЛ, арешт буде прийнятним, тільки якщо «обов'язок, передбачений законом», не може бути виконано більш м'якими засобами (справа «Ходорковський проти Росії»)¹⁷.

Що стосується положень п. с ч. 1 ст. 5 КЗПЛ, то, на думку ЄСПЛ, вираз «здійснене з метою припровадження її до компетентного судового органу» охоплює всі три альтернативні підстави для арешту особи або тримання під вартою (справи «Лоулес проти Ірландії», «Ірландія проти Сполученого Королівства Великобританії»). Особу може бути затримано із зазначених підстав тільки у межах кримінального провадження з метою припровадження її до компетентного судового органу через підозру в учиненні злочину (справи «Джесіус проти Литви», «Швабе та М. Г. проти Німеччини»).

---

¹⁶ Багаутдинов Ф. Н. Новая мера пресечения в УПК РФ – домашний арест / Ф. Н. Багаутдинов // Законность. – 2002. – № 10. – С. 9–14.

¹⁷ Посібник зі статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf. – Заголовок з екрану.

Узагальнююче поняття «обґрунтованої підозри» в учиненні кримінального правопорушення сформульовано у правових позиціях ЄСПЛ як наявність фактів або відомостей, що могли б переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити злочин.

Що стосується допустимих ризиків, то відповідно до усталеної практики ЄСПЛ такими ризиками для тримання під вартою є: небезпека втечі; ймовірність втручання у хід правосуддя; ймовірність рецидиву; небезпека для громадського порядку; небезпека для особи, щодо якої ведеться розслідування. Утім, із цих п'яти допустимих за КЗПЛ ризиків КПК України визнав лише перші три, тому останні два ризики не можуть бути використані для обґрунтування тримання під вартою¹⁸.

Загальною тенденцією практики національних судів щодо застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та продовження їх дії залишається те, що суди виносять рішення без їх належного обґрунтування і наведення конкретних мотивів¹⁹. Мають місце й порушення п. 1 ст. 5 КЗПЛ щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснюється без відповідного судового рішення, особливо у період після закінчення слідства та початку судового розгляду (справи «Харченко проти України», «Куш проти України»).

Як виняток із положень ст. 5 КЗПЛ, КПК передбачає як судовий, так і позасудовий порядок затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Як свідчить аналіз позицій ЄСПЛ, основним зауваженням до стану правозастосування у цій сфері в Україні є: а) необґрунтоване застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (відсутність у мотивувальній частині ухвали слідчого судді або суду доказів, що підтверджують наявність підстав для застосування саме цього запобіжного

---

¹⁸ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х Фактор, 2013. – С. 358.

¹⁹ Право на свободу та особисту недоторканість. Моніторинг Української Гельсінської спілки з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/pravo-na-svobodu-ta-osobystu-pedotorkanist/>. – Заголовок з екрану.

заходу); б) надмірно тривалі строки тримання під вартою; в) погані умови тримання під вартою.

Слід зазначити, що недоліком чинного правового регулювання цього питання видається те, що КПК не передбачив граничних строків тримання під вартою обвинуваченого (підсудного) під час судового розгляду кримінального провадження судом першої інстанції.

Запровадження законодавцем періодичного судового контролю за доцільністю тримання підозрюваного під вартою (кожен раз до двох місяців) видається недостатнім для забезпечення відповідності вітчизняної практики вимогам ст. 5 КЗПЛ.

II. Науковим результатом *другого напряму* «Проблеми гармонізації вітчизняного законодавства у сфері кримінальної юстиції із законодавством Європейського Союзу» фундаментальної теми дослідження є: визначення поняття й системи органів кримінальної юстиції; здійснення структурно-функціонального аналізу органів кримінальної юстиції в Україні й ЄС; вивчення міжнародних стандартів організації та функціонування органів кримінальної юстиції; розглянуто стандарти організації та діяльності органів кримінальної юстиції у практиці Європейського Суду з прав людини; проаналізовано систему кримінальної юстиції Сполученого Королівства; вивчено досвід реформування органів кримінальної юстиції у Грузії, Польщі та Латвії; розглянуто питання *соціальної відповідальності органів кримінальної юстиції*; виокремлено проблемні питання сучасного стану функціонування та реформування системи кримінально-правової статистики в Україні.

1. Поняття й система органів кримінальної юстиції

Процедурний аспект системи кримінальної юстиції включає норми і положення закону, що регламентує процедуру провадження у разі виявлення компетентними органами держави факту вчинення кримінального

правопорушення (цей аспект тотожний кримінальному процесу). Функціонально-інституціональний аспект системи кримінальної юстиції охоплює систему державних органів, уповноважених реагувати на правопорушення й усувати їх негативні наслідки. Дієвість вказаної системи суттєвою мірою залежить від вдалого розподілу функцій і повноважень органів і посадових осіб, які складають її елементи.

До функцій органів кримінальної юстиції слід віднести такі:

а) запобігання злочинності – здійснюється як органами кримінальної юстиції, так й іншими державними та недержавними органами й установами;

б) викриття, припинення і розслідування злочинів – здійснюється системою органів досудового розслідування і прокуратурою;

в) справедливий судовий розгляд – розгляд провадження по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, вирішення питання про її винуватість або невинуватість, а також здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням;

г) виконання кримінального покарання – здійснюється системою спеціалізованих органів і установ держави;

д) ресоціалізація правопорушників після відбуття кримінального покарання – здійснюється державними і недержавними органами й установами та спрямована на реінтеграцію правопорушника у суспільне життя, сприяння йому в працевлаштуванні, навчанні, налагодженні побутових умов і профілактику вчинення ним правопорушень у майбутньому.

На підставі вивчення європейського досвіду функціонування органів кримінальної юстиції можна здійснити класифікацію відповідних органів за такими декількома критеріями.

1.1. За способом управління системою кримінальної юстиції відповідні органи поділяються на:

а) централізовані (більшість країн ЄС, Україна та країни СНД);

б) децентралізовані (ФРН, Великобританія, США).

1.2. За належністю до правової сім'ї:

- а) англосаксонська система органів кримінальної юстиції;
- б) романогерманська система органів кримінальної юстиції;
- в) система органів кримінальної юстиції традиційних правових систем;
- г) наднаціональні органи кримінальної юстиції ЄС.

1.3. За ступенем поширеності застосування альтернативних заходів покарання і ступенем гуманізації системи кримінальної юстиції поділяють на:

- а) демократичні (США, країни ЄС, ряд країн пострадянського простору);
- б) недемократичні (історичні приклади тоталітарних, поліцейських держав).

2. Органи кримінальної юстиції в Україні й ЄС: структурно-функціональний аналіз

Кількість та повноваження органів кримінальної юстиції в окремій країні залежить від особливостей національної правової системи, її історичних традицій та адміністративно-територіального поділу. Диференціація органів кримінальної юстиції базується на доктринальному положенні про необхідність розподілу процесуальних функцій (досудове розслідування кримінальної справи, підтримання державного обвинувачення, захист і судовий розгляд), що у свою чергу забезпечує справедливе, незалежне та неупереджене вирішення справи. Вимога гуманізації кримінального провадження обумовлює необхідність участі в ньому незалежних недержавних посадових осіб, таких як медіатори, що виконують функцію примирення обвинуваченого із потерпілим.

Юридичними наслідками процедури примирення може бути як повне зняття обвинувачення за злочини, які не є тяжкими, так і пом'якшення кримінальної відповідальності у разі вчинення тяжкого злочину. Відповідні процедури у різних організаційних формах (утворення незалежної служби медіаторів, включення їх у штат виконавчих служб або органів, які займаються справами неповнолітніх, виділення спеціальних посадових осіб

органів місцевого самоврядування тощо) законодавчо закріплені у таких розвинених країнах світу, як Австрія, ФРН, Фінляндія, Польща, Франція, Бельгія, Австралія, Норвегія, Канада, США, і є досить дієвими²⁰.

Досвід зарубіжних держав у застосуванні медіації для вирішення кримінально-правового конфлікту дозволяє зробити висновок про наявність двох моделей медіації, які розрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадженню її у правозастосовну практику:

1) англо-саксонська модель, в межах якої медіація є проявом теорії відновної юстиції, тобто розглядається як неформальний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і тому, як правило, не знаходить чіткого законодавчого регулювання. До вказаної групи держав можуть бути віднесені Великобританія, Канада, Нова Зеландія, США та ін.;

2) континентальна модель, в межах якої медіація являє собою процесуальний інститут, який, як правило, закріплений у законодавстві і втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню. До цієї групи держав можна віднести Австрію, Німеччину, Норвегію, Португалію, Францію тощо.

3. Міжнародні стандарти організації та функціонування органів кримінальної юстиції

Ці стандарти можна визначити як сукупність міжнародно-правових актів, які містять положення щодо цих питань. Джерела закріплення міжнародних стандартів можна класифікувати за двома критеріями: 1) за ступенем обов'язковості – імперативні (норми міжнародних договорів, рішення Європейського Суду з прав людини) та диспозитивні, тобто рекомендаційні (акти органів міжнародних організацій – резолюції Генеральної асамблеї ООН, рекомендації Комітету міністрів Ради Європи); 2) за ступенем поширеності: універсальні, такі, що прийняті на рівні всього

---

²⁰ Див.: Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – С. 533–534.

міжнародного співтовариства та регіональні, розробка яких має місце у певній географічно близькій сукупності країн.

Міжнародні стандарти не містять чітких рекомендацій щодо того, як має бути організована система органів кримінальної юстиції. Водночас вивчення змісту універсальних та регіональних актів дозволяє знайти певні критерії, яким має відповідати діяльність відповідних інституцій. До них можна віднести:

- а) справедливість, неупередженість та доступність судового захисту;
- б) забезпечення процесуальних гарантій права на суд, яке включає право бути вислуханим судом у випадках обвинувачення особи у вчиненні злочину або розгляду питань про її цивільні права та обов'язки, судовий контроль на досудовому слідстві та низку інших гарантій;
- в) заборона катування та іншого жорстокого або нелюдського поводження;
- г) відшкодування особі, потерпілій від злочину, шкоди, завданої ним та забезпечення її процесуальних прав при розгляді й вирішення відповідної кримінальної справи;
- д) створення спеціальних процесуальних механізмів захисту окремих категорій осіб у кримінальному судочинстві, які потребують особливого захисту з боку закону, зокрема неповнолітніх правопорушників;
- е) обов'язок співробітників органів кримінальної юстиції підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, бути обізнаними про права й основоположні обов'язки людини та здійснювати їх всебічний захист, дотримуватися вимог незалежності, неупередженості та добросовісності при виконанні своїх посадових обов'язків.

4. Європейський суд і стандарти організації та діяльності органів кримінальної юстиції

Стандарти належного судочинства передбачені низкою міжнародно-правових актів і розтлумачені у практиці Європейського Суду з прав людини.

Стосовно організації органів кримінальної юстиції можна виділити такі елементи цього стандарту:

- заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання;
- забезпечення свободи та особистої недоторканності особи;
- право кожного, кого заарештовано, негайно бути поінформованим зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього;
- право кожного заарештованого або затриманого, негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження;
- право потерпілого від арешту або затримання, здійсненого всупереч належній правовій процедурі на відшкодування завданої шкоди;
- презумпція невинуватості;
- забезпечення процедурних прав обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;
- заборона покарання особи без закону;
- право на ефективний засіб юридичного захисту.

Держава має у відігравати помітну роль забезпеченні складників стандарту належного судочинства, що може полягати як у вчиненні активних дій, спрямованих на створення конкретних механізмів забезпечення цього права, так і в утриманні від вчинення дій, спрямованих на створення фактичних і правових перешкод у його реалізації.

Перед Україною як членом Ради Європи стоїть завдання із приведення національного законодавства та правозастосовної практики до повної відповідності зі стандартами належного судочинства, викладених у Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. й рішеннях Європейського суду з прав людини.

5. Розвиток європейської наукової доктрини та діяльність органів кримінальної юстиції України (за матеріалами ФРН)

У Швейцарії (дослідження М. Кілліаса) на відміну від України високий рівень задоволеності населення роботою поліцейських опирається на позитивні зміни у присутності поліцейських у важливих місцях та у якісній роботі поліцейських узагалі. Поліцейське насильство має низку спільних рис у характеристиці, сприятливих йому обставинах та заходах запобігання. Ця теза обґрунтовує положення про те, що вітчизняна поліція, подібно поліції ФРН, за певних умов здатна працювати за правилами ЄС. Висновок підкріплюється існуванням позитивного досвіду роботи під час Євро-2012. Протидія поліцейському насильству обов'язково має враховувати місцеві особливості. Виявлений зв'язок труднощів захисту прав громадян, порушених поліцією, зі специфікою поліцейської роботи, відсутність належної зацікавленості держав у його обліку та подоланні – мають актуалізувати власну запобіжну діяльність окремо взятих громадян. Перспектива подальших досліджень пов'язана з пошуком зв'язку чинників поліцейського насильства з засобами його запобігання, із зіставленням можливих кошторисних витрат на них та очікуваними у майбутньому результатами. Використання напрацювань професора Т. Фельтеса має скоротити час на запровадження європейських стандартів роботи поліції. Одним із напрямів удосконалення роботи правоохоронних органів є посилення їх контролю приватними структурами. Використання засобів приватного права також підвищує ефективність їх роботи.

6. Система кримінальної юстиції Сполученого Королівства

Англійський кримінальний процес характеризується поєднанням використання прецедентів та нормативно-правових актів під час розгляду кримінальних проваджень, домінуванням засад змагальності та переважно диспозитивними, а не ієрархічними, відносинами державних суб'єктів. Підсумовуючи дослідження англосаксонської моделі кримінального процесу,

процитуємо М. І. Гартунга, на думку якого англійський процес уже тим важливий, що складається з найблисучіших сторін англійського суспільного та державного життя; а із сучасних державних організмів англійський ледве не найвищий та бездоганний: у той час як інші європейські держави страждають на деспотичний бюрократизм та централізацію, англійський народ вміє поєднувати повагу до закону із громадянською свободою²¹.

7. Реформування органів кримінальної юстиції: досвід Грузії, Чеської Республіки та Латвії

Основним напрямом реформування у *Грузії* стали структурні зміни – оптимізація кадрів, ресурсів і функцій. Функції, що дублювалися, і корупціогенні функції або ліквідували, або делегували іншим відомствам²². Під час реформування активно застосовували міжнародний досвід та новітні технології організації роботи органів кримінальної юстиції. Успіху реформ сприяли також їх швидкість та радикальність. Вивчення досвіду грузинських реформ дозволяє виділити такі основні їх напрями²³: люстрація судових і правоохоронних органів; підвищення заробітної плати співробітників судів та органів кримінальної юстиції, надання додаткових гарантій соціального захисту відповідних службовців, збільшення бюджету органів кримінальної юстиції; арешти авторитетних злочинців, так званої «верхівки» криміналітету; конкурсний добір суддів та співробітників органів кримінальної юстиції; мінімізація контактів співробітників органів кримінальної юстиції з населенням та посилення внутрішньої безпеки;

---

²¹ Гартунг Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России / Н. Гартунг. – СПб. : Тип. Э. Арнольда, 1868. – С. 58.

²² Реформа поліції у Грузії була успішною завдяки комплексному підходу [Електронний ресурс] // Відродження: Міжнародний фонд. – Режим доступу: http://www.irf.ua/knowledgebase/news/ekspertka_reforma_politsii_u_gruzii_bula_uspishnoyu_zavdyaki_kompleksnomu_pidkholdu/. – Заголовок з екрану.

²³ Як уникнути Врадіївки. П'ять прикладів успішної реформи поліції [Електронний ресурс] // Ліга. Новини. – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/articles/politics/875822-yak_uniknuti_vrad_vki_p_yat_priklad_v_usp_shno_reformi_pol_ts_htm/section5/. – Заголовок з екрану; Завоювати довіру. Результат радикальної судової реформи в Грузії – об'єктивний суд без корупції [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/6573>; Дворников Д. Судебная система Грузии: на перепутье реформы [Електронний ресурс] / Д. Дворников. – Режим доступу: http://rapsinews.ru/international_publication/20120525/263265278.html/. – Загл. с экрана.

заходи, спрямовані на викорінення практик катування в органах кримінальної юстиції; антикорупційні заходи; забезпечення прозорості усіх органів державної влади; забезпечення доступності суду для населення; введення суду присяжних.

Узагальнення досвіду *Чеської Республіки* свідчить про наступні кроки²⁴: децентралізації та деполітизації поліції, демілітаризація Міністерства внутрішніх справ, створення муніципальної поліції, масова люстрація, запровадження принципу ротації офіцерів поліції, збільшення заробітної плати особового складу поліції, введення заходів їх соціального захисту.

Досвід *Латвії* свідчить про успішність застосування моделі спеціалізованого антикорупційного органу, наділеного широким комплексом функцій та повноважень у сфері запобігання і протидії корупції. Особливістю латвійського варіанту слід визнати функції бюро з розробки антикорупційної стратегії, активної нормотворчої роботи з питань протидії корупції, функції з проведення семінарів, тренінгів та взаємодії з громадськістю. Ефективне антикорупційне законодавство стало міцною основою для боротьби з корупцією в країні, водночас недавні міжнародні опитування демонструють більш чітку і менш позитивну картину феномену корупції.

8. Соціальна відповідальність системи органів кримінальної юстиції

Внутрішньо корпоративні норми професійної етики виступають важливими орієнтирами для професійної та позаслужбової поведінки співробітників органів кримінальної юстиції. Дотримання етичних приписів – їх невід’ємний обов’язок, який впливає із конституційно-правового статусу правоохоронних органів держави. Корпоративна етика, заснована на

---

²⁴ Як уникнути Врадївки. П’ять прикладів успішної реформи поліції [Електронний ресурс] // Ліга. Новини. – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/articles/politics/875822-yak_uniknuti_vrad_vk_i_p_yat_priklad_v_usp_shno_reformi_pol_ts_htm/section5/. – Заголовок з екрану; Ул.П. З життя європейців: правосуддя в Чехії [Електронний ресурс] / П. Ул // Українська правда. Життя. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/society/2014/06/18/172331/view_print/. – Заголовок з екрану.

загальнолюдських моральних імперативах, є дійовим механізмом забезпечення підзвітності системи кримінальної юстиції громадянському суспільству та підвищення рівня довіри громадян до неї.

Ефективний механізм юридичної відповідальності співробітників органів кримінальної юстиції виступає необхідною умовою забезпечення довіри суспільства до відповідних органів влади й легітимації правової системи держави в цілому. Відповідальність, як властивість особистості, формується у процесі соціалізації в результаті інтеріоризації соціальних цінностей, норм і правил. Саме тому соціальність відповідальності, крім багатьох рис, характеризується ступенем зв'язку суб'єктів соціуму (тобто громадян). Суддя, прокурор, співробітник органу поліції або іншого правоохоронного органу як громадянин є частиною певної соціальної групи, для якої важливими та значущими є певні моральні установки й імперативи. Дотримання ними як посадовцями загально визнаних соціальних правил забезпечує інтерсуб'єктивний зв'язок між ним та суспільством, тоді як їх порушення служить передумовою його відповідальності.

Відповідальність є засобом зовнішнього контролю й зовнішньої регуляції діяльності особистості, яка виконує належне іноді навіть усупереч своєму внутрішньому бажанню. Указана закономірність є характерною і для юридичної відповідальності співробітників органів кримінальної юстиції, яка виступає формою зовнішнього контролю за діяльністю з протидії злочинності.

Люстрація як особлива процедура відповідальності державних службовців містить як юридичні, так і політичні складники. Якщо мета і завдання люстрації повинні, як правило, політичне забарвлення, то її процедурні аспекти мають узгоджуватися із загальними засадами належної правової процедури, такими як справедливість, презумпція невинуватості, індивідуалізація та пропорційність покарання, забезпечення права обвинуваченого на захист, а також права на оскарження рішення щодо

притягнення особи до відповідальності. Особливу увагу слід приділити складу й порядку формування органу, уповноваженому накладати заходи люстраційного характеру. Діяльність останнього має враховувати правовий статус службовців, які притягаються до відповідальності, а також забезпечити усі гарантії справедливого судового провадження, які передбачені п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Підстави та процедурні аспекти люстрації мають бути чітко визначені у спеціальному законі.

9. Проблема сучасного стану та реформування системи кримінально-правової статистики в Україні

Про належне виконання органами системи кримінальної юстиції своїх повноважень має свідчити не виконання «планів боротьби зі злочинністю», а нові критерії оцінки результатів їх роботи (з урахуванням європейських стандартів): відомості щодо кількості осіб, провадження в яких не було завершено в строки, що визначені процесуальним законом; інформація про обсяг скарг осіб стосовно порушення їхніх прав під час досудового розслідування; результати розгляду кримінальних справ у суді; рівень суспільної довіри до діяльності органів досудового розслідування чи прокурорів. Інформація про порушення процесуальних строків та наявність зазначених скарг має бути доступною для громадських правозахисних організацій. Слід створити умови для запровадження ефективного механізму суспільного контролю за діяльністю органів системи кримінальної юстиції. Проведення соціологічних опитувань визначатиме рівень суспільної довіри до цих органів. Особливу увагу під час реформування треба приділити системі оцінки та контролю діяльності правоохоронних органів. Достовірна база даних про вчинені кримінальні правопорушення є запорукою розробки ефективних управлінських рішень центральним апаратам у міністерствах та відомствах, а також досягнення якісно нового рівня правоохоронної роботи держави.

Подальше реформування вітчизняних органів кримінальної юстиції має відбуватися з урахуванням кращого досвіду іноземних країн та визнаних міжнародних стандартів. Важливим є застосування сучасних інноваційних технологій в організації роботи органів кримінальної юстиції.

Розробники цієї теми доклали значних зусиль, щоб результати дослідження стали внеском у кримінальну процесуальну теорію, а сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства, функціонування органів кримінальної юстиції та шляхів гармонізації вітчизняного законодавства до загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини та відправлення правосуддя та відповідних актів Європейського Союзу у цій сфері були запроваджені у законодавство та сприйняті практикою.

Список використаних джерел

1. Аверин А. В. Судебное правоприменение и формирование научно-правового сознания судей (проблемы теории и практики) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А. В. Аверин ; Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2004. – 49 с.
2. Афанасьева Л. В. Нормы права и их действие (вопросы теории) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. В. Афанасьева ; Акад. управления МВД РФ. – М., 2000. – 24 с.
3. Багаутдинов Ф. Н. Новая мера пресечения в УПК РФ – домашний арест / Ф. Н. Багаутдинов // Законность. – 2002. – № 10. – С. 9–14.
4. Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К. : Леста, 2005. – 116 с.
5. Гартунг Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России / Н. Гартунг. – Спб. : Тип. Э. Арнольда, 1868. – 206 с.
6. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія / Н. В. Глинська. – К. : Істина, 2014. – 588 с.
7. Дворников Д. Судебная система Грузии: на перепутье реформы [Электронный ресурс] / Д. Дворников. – Режим доступа : http://rapsinews.ru/international_publication/20120525/263265278.html/. – Загл. с экрана.

8. Завоювати довіру. Результат радикальної судової реформи в Грузії – об’єктивний суд без корупції [Електронний ресурс] : [20.01.2011] // Тиждень.ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/World/6573>. – Заголовок з екрану.

9. Експертка: Реформа поліції у Грузії була успішною завдяки комплексному підходу [Електронний ресурс] : [24 лип. 2014 р.] // Міжнародний фонд «Відродження». – Режим доступу : http://www.irf.ua/knowledgebase/news/ekspertka_reforma_politsii_u_gruzii_bula_uspishnoyu_zavdyaki_kompleksnomu_pidkhodu/. – Заголовок з екрану.

10. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. – М. : НОРМА, 2003. – 240 с.

11. Марченко М. Н. Об основных тенденциях развития права в условиях глобализации / М. Н. Марченко // Государство и право. – 2009. – № 6. – С. 5–11.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

13. Павлов С. С. Правові традиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. С. Павлов ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mydisser.com/en/catalog/view/6/343/7135.html>. – Заголовок з екрану.

14. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2009. – 36 с.

15. Про судову практику застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [Електронний ресурс] : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Заголовок з екрану.

16. Посібник зі статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf. – Заголовок з екрану.

17. Право на свободу та особисту недоторканість. Моніторинг Української Гельсінської спілки з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkanist/>. – Заголовок з екрану.

18. Рішення ЄСПЛ у справі «Тодоров проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_806. – Заголовок з екрану.

19. Русанова О. Г. Судовий контроль за законністю початку кримінального провадження / О. Г. Русанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130103.html>. – Заголовок з екрану.

20. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
21. Ул П. З життя європейців: правосуддя в Чехії [Електронний ресурс] / П. Ул // Українська правда. Життя. – Режим доступу : http://lifepravda.com.ua/society/2014/06/18/172331/view_print/. – Заголовок з екрану.
22. Цвік М. Праворозуміння / М. Цвік // Право України. – 2010. – № 4. – С. 22–28.
23. Шафиров В. М. Естественно-позитивное право: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. М. Шафиров ; Нижегород. акад. МВД России. – Н. Новгород, 2005. – 56 с.
24. Як уникнути Врадіївки. П'ять прикладів успішної реформи поліції [Електронний ресурс] // Ліга. Новини. – Режим доступу : http://news.liga.net/ua/articles/politics/875822-yak_uniknuti_vrad_vki_p_yat_priklad_v_ushno_reformi_pol_ts_.htm/section5/. – Заголовок з екрану.
25. Interights Manual for Lawyers – Right to A Fair Trial under the ECHR (Article 6) [Electronic resource]. – 2007. – 90 p. – Mode of access : <file:///C:/Users/User/Downloads/INTERRIGHTS%20Article%206%20Manual.pdf>. – Title from the screen.